

ПАМ'ЯТЬ

ДОСЛІДНИК УКРАЇНСЬКИХ ДУМ ТА РОСІЙСЬКИХ БИЛИН (до 100-річчя від дня народження М. М. Плісецького)

Марко Мойсейович Плісецький був рекомендований ректору Ужгородського державного університету Управлінням у справах вищої школи 13. XII. 1949 на посаду доцента кафедри російської літератури. У листі ректору відзначено, що він має великий стаж викладацької роботи у вузах, читав курси теорії літератури, російського фольклору, української народної творчості, літератури народів СРСР, спецкурси “Русские былины”, “Украинский исторический эпос”, про віршування, історію української літератури (загальний огляд). Наказом ректора УжДУ № 15-К від 9 лютого 1950 року його було призначено (мовою оригіналу) “доцентом истории украинской литературы по кафедре русского языка” (мабуть, описка, це було призначення на кафедру російської літератури, а фактично на кафедру української літератури).

М.М.Плісецький був учнем академіка О.І.Білецького. До приїзду в Ужгород мав 14 років стажу педагогічної роботи. Крім інших установ, він працював старшим викладачем Київського педінституту, старшим науковим співробітником Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН України, мав понад 30 друківаних праць: “Ритміка поезії Т.Г.Шевченка” (1939), “До проблеми романтизму Т.Г.Шевченка” (1939), “Умови творення епосу Київської Русі” (1940), “Думи та історичні пісні” (1941), “Фольклорна течія у творчості П. Г.Тичини” (1946), “Фольклористичні праці Філарета Колесси” (1947) та інші.

Його приїзд до Ужгорода в січні 1950 року можна розцінювати як свого роду “заслання”. У документах відділу кадрів університету зафіксоване партійне стягнення “за помилки об’єктивістського характеру у друківаних працях і в листі до ЦК ВКП(б)”. А в характеристиці, яку спецпоштою ректор Київського університету надіслав ректору УжДУ, крім інформації біографічного характеру (про те, що Марк Мойсейович Плісецький закінчив аспірантуру при КДУ в 1937 році, кандидат філологічних наук з 1940 року, що в Київському університеті працював з 1937 року і в 1945 затверджений в ученому званні доцента), зазначено й таке: “Як співавтор засудженого постановою ЦК КП(б)У від 24 серпня 1946 року “Нарису історії

української літератури” тов. Плісецький в розділі про фольклор допустився грубих буржуазно-націоналістичних перекохань і помилок. Визнавши на загальних зборах колективу факультету правильність принципової критики його буржуазно-націоналістичних перекохань в “Нарисі...” і помилок буржуазно-об’єктивістського характеру у статті “Трудова пісня”, тов. Плісецький все ж не до кінця усвідомив всю серйозність припущених ним помилок, що виявилось під час обговорення стенограми лекції доц. Плісецького на тему “Композиція твору” на засіданні кафедри української літератури 19 квітня 1949 року, коли тов. Плісецький намагався звести принципову критику на не-принципову”. Правда, там є й заспокійливі для партійного керівництва УжНУ слова: “Останнім часом тов. Плісецький взявся за серйозне опрацювання творів класиків марксизму-ленінізму і запевняє, що виправить припущені ним помилки”.

Оформляючи особову справу для зарахування в склад професорсько-викладацького колективу УжДУ, в автобіографії М.М.Плісецький зазначив: народився 1 (14) січня 1909 року в м. Чернігові, батько працював годинником, мати – медичною сестрою, закінчив у рідному місті школу-семирічку (1924), профтехшколу (1927), вчився в технікумі промкооперації (1929-1932); вперше як літературний критик виступив на сторінках журналу “Молодий комунар” (1930), працював у редакціях газети “Молодий комунар” (1932-1933) та журналу “Червоний борець” (1934-1935); в 1934-1937 роках навчався в аспірантурі при Київському університеті, захистив у 1940 році кандидатську дисертацію “Фольклорна традиція Київської Русі в українській народній поезії”, в 1936-1938 роках працював редактором у науково-педагогічному видавництві “Радянська школа”, а під час війни – в редакції газети “Советская Украина”, згодом був направлений співробітником Академії наук України в Уфу; після реєвакації, працював викладачем в Київському університеті. Презентуючи свій науковий доробок, назвав і неопубліковані праці: “З героїчних тем українського фольклору”, “Пісенні жанри українського фольклору”, “Фольклор Великої Вітчизняної війни”, “Творчість бориславських нафтовиків” (1947), “До проблеми походження силабо-тонічної системи в українській поезії та народній пісні”, “Г.С.Сковорода як новатор віршування”, “Ямб “Енеїди” І.П.Котляревського”, “Ритміка пісень з драматичних творів Котляревського”, розділи для підручника про українську усну народну творчість (“Трудові пісні”, “Замовляння”, “Духовні вірші”)...

Приїзд М.М.Плісецького на кафедру української літератури УжДУ на початку 1950 року був новим етапом її кадрового зміцнення. Адже за відсутності досвідчених фахівців не виконувалися навчальні плани, не читалися нові курси. Так, у 1949-50 навчальному році, як свідчать протоколи кафедри, колективу довелося ліквідувати прогалини в читанні курсу літератури народів СРСР та ще 5 спецдисциплін.

Працюючи на кафедрі української літератури, М.М.Плісецький продовжив розробку фольклорознавчої теми, започаткованої раніше М. Г. Яськом, який обіймав посаду завідувача кафедри з невеликою перервою з 1945 по 1949 рік. Надбанням фольклорознавства стали такі дослідження М.М.Плісецького, як "Генезис та ідейність думи про Самійла Кішку", "Про походження думи "Івась Коновченко", "Дума про похід запорожців на Кавказ", "Взаимосвязи фольклора донского и запорожского казачества" та ін. Результатом його наукових студій стали й монографії "Историзм русских былин" (Москва, 1962) та "Взаимосвязи русского и украинского эпоса" (М., 1962), які здобули широке визнання й високу оцінку фахівців.

У 1962 році М.М.Плісецький в московському Інституті етнографії імені М.Миклухо-Маклая захистив дисертацію "Русско-украинские взаимосвязи в области героического эпоса феодальной эпохи" і здобув учений ступінь доктора історичних наук. На кафедрі української літератури відбулося наукове зростання М.М.Плісецького від доцента до професора. Тут він пропрацював до серпня 1963 року.

Прагнення влитися в потужніше наукове річище зумовило наміри науковця переїхати до Києва. До того ж він не відчував сприяння керівництва університету його науковій діяльності, особливо під час роботи над книгою "Взаимосвязи русского и украинского эпоса". 17 серпня 1962 року він писав ректору УжДУ: "Я тринадцять років працюю в Ужгородському університеті і тринадцять років не користувався нормальною відпусткою, бо частина її завжди втрачається через роботу з заочниками. В цьому ж році я, фактично, зовсім залишився без відпустки, бо працював з заочниками, а решту часу мушу перебувати в Москві у зв'язку з книгою, яка передруковується в Москві після редагування і виправляється мною. У книзі 35 аркушів. Видавництво обіцяє, що в перших числах вересня я зможу закінчити роботу. Я вже покинув думки про нормальний відпочинок, санаторій та інше, хоч він мені необхідний. Я прошу одного: хай мені не заважають працювати... Що ж до часу мого перебування в командировці, то можете: або залишити справу по-старому, тобто вважати, що я нахожусь у відпустці з 20 серпня до 18 вересня, а до 20 серпня – в неоплачуваній командировці; або пересунути як завгодно час, але врахувати, що перші числа місяця мені ще необхідно бути в Москві для роботи над книгою".

Щоб йому дозволили переїхати в місто своєї молодості, професор Плісецький просив до-

звіл у партійного керівництва області. В листі від 23 квітня 1963 року він писав: "В січні 1950 року мене було прислано на роботу в Ужгородський держуніверситет тимчасово на півтора року. Я пропрацював тут 13 з половиною років чесно, зі всією відданістю справі. Тепер на кафедрі є спеціалісти, які забезпечують усі курси, які я читав (Лакіза, Балега, Федака, Толстов, Пономарьов, Беліцький). Взагалі за 28 років роботи у вузах я тільки один раз змінив місце роботи, і те за своїм бажанням. Стан мого здоров'я тепер дуже поганий... Хочу за ті декілька років, які ще, може бути, проживу, здійснити свої наукові задуми, виконання яких вимагає постійної роботи у великих бібліотеках. До того ж дружина моя працює в Києві, оскільки в Ужгороді в свій час їй роботу не запропонували".

Йому дозволили взяти участь в конкурсі на заміщення вакантної посади в Київській філії Харківського інституту культури. У характеристиці, яку видали йому завідувач кафедри української літератури П.П.Пономарьов і декан філфаку А.М.Ігнат, наголошувалося, що в УжДУ М.М.Плісецький читав курси "Вступ до літературознавства", "Теорія літератури", "Література народів СРСР", збирав фольклор у Бориславі (Дрогобицька область), в Закарпатській та Київській областях, серед переселенців Холмщини в Одеській області, був членом редколегії університетської багатотиражки, завершив роботу над докторською дисертацією.

Монографії М.М.Плісецького про історизм богатирського епосу та про взаємозв'язки українських дум та російських билин і сьогодні рекомендуються студентам-русистам для вивчення. А сучасні українські фольклорознавці, вивчаючи народні думи, не обходяться без його праць "Українські думи та історичні пісні" (М., 1944), "Українські народні думи" (К., 1994). Прикметно, що передмову до упорядкованої Плісецьким збірки українських дум та історичних пісень, що вийшла у світ у Москві в 1944 році, написав Максим Рильський. Поет і вчений захищав Марка Мойсейовича, коли почалася кампанія боротьби з космополітизмом. 29 липня 1949 року Максим Рильський так охарактеризував молодого вченого: "Я особисто вважаю М.М.Плісецького науковим робітником, озброєним неабиякими знаннями і вмінням працювати, людиною здібною і творчо перспективною".

Максим Рильський не помилився, даючи таку характеристику Маркові Мойсейовичу. Це засвідчує остання книга вченого – "Українські народні думи: сюжети і образи". Роботу над нею було завершено у 1983 році, одне із київських видавництв хотіло видати її як посібник для студентів філологічних факультетів, але так склалися обставини, що книга вийшла у світ у 1994 році, після смерті її автора (помер М.М.Плісецький у Києві 2 квітня 1990 року, на 81-му році життя).

А задум книги формувався, мабуть, ще у 1941 році, коли автор писав примітки до текстів фольклорних творів, які увійшли до збірки "Думи та історичні пісні". Або ж тоді, коли у "Наукових за-

писах Ужгородського університету” він публікував розвідки про історичну основу українських дум.

У роботі над книгою М.М.Плісецький керувався настановами О.Потебні та І.Франка: “Треба брати одну думку за другою і аналізувати її, а тільки при кінці зводити здобутки і доходити до якихось ширших висновків”. Так він проаналізував 51 сюжет творів цього жанру. Для порівняння скажемо: найповніше видання дум, здійснене Б.Кирданом у 1972 році, обіймає тільки 37 сюжетів. Про свій задум Марко Плісецький писав: “У цій книзі ми намагалися урахувати досвід складання довідників із всесвітнього та слов'янського фольклору, матеріал тут також розміщено в алфавітному порядку, але статті про конкретні думки у нас різні за обсягом, залежно від значення твору в українському фольклорі, його популярності, складності змісту та багатьох інших обставин... Ми намагалися виявити раніше невідомі історичні зв'язки низки сюжетів, подати нові матеріали, що стосуються часу виникнення жанру та періоду його пізнішого існування, назвати особливості фрагментарної структури ліро-епічних дум, у тому числі -- деяких історичних, критично оглянути й оцінити історіографію вивчення конкретних сюжетів”.

Про наукову об'єктивність вченого в оцінці фактів можемо зробити висновок на основі того, як він коментує думу “Семен Палій і Мазепа”. У коментарі П.Павлія і М.Родіни до цієї думи (“Українські народні думи та історичні пісні”, 1955) прочитаємо: “Шведські загарбники при допомозі зрадника Мазепа захопили значну територію України”, “Мазепа зумів обманути царя, оббрехав Іскру і Кочубея”, “Російські війська під командуванням О.Меншикова в 1709 р. здобули Батуринську фортецю і знищили її”... Марко Плісе-

цький уникає як ідеологічних, так і суб'єктивних, емоційних підходів до трактування тих подій: “У 1708 році військо під командуванням О.Меншикова зайняло місто, вчинивши там жорстокий погром і знищивши майже все мирне населення, про що повідомляє дума, приписуючи, однак, цей злочин Мазепі й шведському королеві”. Нагадаємо, що ці рядки писав Плісецький до часів перебування й гласності.

Вчений розробляє і таку проблему, як фальсифікація збирачами і публікаторами фольклорних текстів. І якщо Б.Кирдан до своєї збірки включив думу “Про військо червоне, про Леніна-батька і синів його вірних”, у якій беруться на кпини Центральна рада, Петлюра, Махно, прославляються Ворошилов, Будьонний, Фрунзе, Щорс, то Марко Плісецький таку “думу” зовсім не розглядає.

Марко Мойсейович Плісецький був людиною неординарною, прекрасним педагогом, допитливим науковцем. Ці його якості підкреслені у спогадах Василя Попа, Віктора Аріповського, Олени Закривидороги, в опублікованому нарисі “Марко Плісецький” (збірник “Педагогіка-науковці”, Ужгород, 2000, с. 84-87), а також у книзі В.Барчан “Біля джерел” (Ужгород, 2004), в якій висвітлено історію кафедри української літератури УжДУ. Науковий доробок М. М. Плісецького, що є помітним внеском у слов'янське фольклорознавство, протистоїть плинові часу, увічнюючи ім'я знаного в Україні й Росії дослідника українських дум і російських билин.

Валентина Барчан,

зав. кафедри української літератури, доцент.

Іван Сенько,

зав. кафедри російської літератури, доцент.